

יהושע בן נון ופרשת שר צבא ה'

בספר יהושע קוראים אנו על פגישה מרתקת בין יהושע ובין שר צבא ה' ; וזה לשון הכתוב:

"ויהי בהיות יהושע ביריחו וישא עיניו וירא והנה איש עמד לנגדו וחרבו שלופה בידו, וילך יהושע אליו ויאמר לו: הלנו אתה אם לצרינו? ויאמר לא, כי אני שר צבא ה' עתה באתי. ויפל יהושע אל פניו ארצה וישתחו ויאמר לו: מה אדני מדבר אל עבדו? ויאמר שר צבא ה' אל יהושע: של נעלך מעל רגלך כי המקום אשר אתה עמד עליו קדש הוא, ויעש יהושע כן".
(יהושע יג - טו)

א. מיקום הפגישה וזמנה

מתי והיכן התרחשה פגישה זו? מצאנו על כך שתי דעות בדברי תז"ל. דעתו של ר' יוחנן¹ היא, שהדבר קרה לפני כיבוש יריחו, בעיבורה של העיר, וחז"ל למדו מכאן שעיבורה של עיר נחשב כעיר עצמה. דיעה שניה, של רבי אבין בשם רב אחא², לפיה הדבר קרה אחרי כיבוש יריחו, בעיר עצמה³. המפרשים⁴ נטו אחר דעתו של רבי יוחנן.

לשם מה בא שר צבא ה'? מה השיב ליהושע על שאלתו הראשונה, ומה השיבו על שאלתו השנייה? ההיו לפגישה זו השלכות לעתיד הקרוב והרחוק?⁵ דומני שהתשובות לשאלות אלה לוטות בערפל, כשם שכל הפרשה הזו לוטה בערפל ואפופת מסתורין, ואין לנו אלא להשען על דברי רבותינו ז"ל כדי לרדת לחקר הדברים ולגלות את רזי צפונותיהם.

1. נדרים ג"ו, ב ; ירושלמי נדרים פ"ז, ה"ו.
2. ירושלמי שם.
3. לפי דעה זו, אין הפרשה כתובה במקומה, כפי שהעיר בעל הפני משה על הירושלמי שם.
4. כגון רש"י, רד"ק, רלב"ג, אברבנאל ועוד.
5. אמנם, לפי פירוש הרד"ק, דברי ה' אל יהושע – מיד אחרי כן, בדבר כיבוש יריחו וצורת כיבושה – נאמרו לו באמצעות המלאך. ואברבנאל כתב, שיהושע הבין מדברי המלאך, שהוא צריך להחרים את יריחו על כל שללה. אם כן לפי פירוש זה אכן היו השלכות מיידיות מפגישת יהושע והמלאך. אך נדמה שהשלכות פגישה זו הן מרחיקות לכת עוד הרבה יותר, וכפי שיתברר בהמשך המאמר.

שנינו במסכת ערובין⁶:

"א"ר לוי: כל דמותיב מלה קמיה רביה, אזיל לשאול בלי ולד (כל המשיב דברים לפני רבו הולך לשאול בלא בניס), שנאמר (במדבר י"א, כח): 'ויען יהושע בן נון משרת משה מבחריו ויאמר: אדני משה כלאס', וכתוב (דבה"א, ז): 'נון בנו יהושע בנו'. ופליגא דרבי אבא בר פפא, דאמר רבי אבא בר פפא: לא נענש יהושע אלא בשביל שביטל את ישראל לילה אחת מפריה ורביה, שנאמר (יהושע ה, יג): 'ויהי בהיות יהושע ביריחו וישא עיניו וירא...'. וכתיב (שם): 'ויאמר לא, כי אני שר צבא ה' עתה באתי'. אמר לו (המלאך): אמש ביטלתם תמיד של בין הערביים ועכשו ביטלתם תלמוד תורה? א"ל (יהושע): על איזה מהן באת? א"ל: עתה באתי (על בטול תורה שהיה בלילה). מיד: 'וילן יהושע בלילה ההוא בתוך העמק' (יהושע ח, יג)⁸, ואמר רבי יוחנן: מלמד שהלך בעומקה של הלכה, וגמירי דכל זמן שארון ושכינה שרויין שלא במקומן אסורין בתשמיש המיטה".

6. ס"ג, ב. וכן מגילה ג', א. וסנהדרין מ"ד, ב.

7. רש"י כתב שם שביטול תמיד ותלמוד התורה היה משום שארבו על העיר ולא התזירו את הארון למקומו בגלגל לעת ערב. עוד כתב (במסכת סנהדרין, שם), שכיון שביום לא יכלו לעסוק בתורה מחמת עסקי מלחמות, לכן היו צריכים לעסוק בתורה בלילה, ולשכב בגלגל ששם היה המחנה, ולא במצור. רבנו חננאל פירש שיהושע נתעצל ולא הקים את המשכן, ועל כן לא היה לארון לאן לחזור.

8. במסכת מגילה וכן במסכת סנהדרין הגירסא היא: "מיד וילן יהושע בלילה ההוא בתוך העמק, אמר רבי יוחנן: מלמד שלן בעומקה של הלכה". גירסה זו אמנם הולמת יותר את דרשת רבי יוחנן, אלא שחסרונה היא בכך שאין פסוק כזה במקרא:

[אמר העורך: ר' "דקדוקי סופרים" עירובין ס"ג ב' (אותיות ש-ת), משם מתברר שדוקא גירסת "וילן" היא היא המקורית, היא המופיעה הן בכ"י מינכן, הן בכ"י, דפוסים ומקורות נוספים, ולא "וילך" שאינה אלא התאמת המעתיקים לפסוק. וכבר עמד על כך הג"ר ראובן מרגליות זצ"ל, ונדפס מאמרו בספרו "המקרא והמסורה" סי' ג', שם כתב: "אין כל צורך לעקם הישרה למען לבאר דברי ר' יוחנן וסגנונו שלן בעומקה של הלכה, כמו שהם מיוסדים הם בעומק פשוטו של מקרא, כי "וילך" יתפרש לפעמים כמו "וילן", וכן מצינו כ"ף פשוטה מתהלכת בגר"ן פשוטה...". כפי שהוכיח מכ"כ מקראות, ע"ש. אם כן איפוא, חז"ל לא ציטטו המקרא, אלא חשפו עומק פשוטו ופירשוהו באופן זה. נ. ג.]

9. מתי היה הדבר שיהושע לא החזיר את הארון למקומו בגלגל? רש"י כתב שהדבר היה באותו לילה שהמלאך הוכיחו, דהיינו לפני כיבוש יריחו, כאשר צרו על יריחו. הרמז לכך במקרא הוא, היות יהושע בלילה ההוא ביריחו ולא בגלגל – מקום המחנה. לפי דעת רבי אבין, שהובאה לעיל, הדבר היה כנראה במוצאי היום השביעי להקפת יריחו, לאחר כיבוש העיר, שהרי בכל יום התזירו את הארון לגלגל לאחר הקפת העיר, וביום השביעי לא כתוב שעשו כן. ועוד כתוב שם שיהושע שלח מרגלים מיריחו לעי, ומשתמע מכך, שהם נשאו ביריחו ולא חזרו לגלגל למרות שבפעמים אחרות, לאחר מכן, הקפיד יהושע לחזור לגלגל; כגון בפרק טו', ו; ובפרק י, טו; ושם מג.

על פניהם נראים דברי חז"ל אלו, קשים ותמוהים, וכבר דחאם הרד"ק (ה, י"ד) על הסף
בחרירות רבה, וז"ל:

"...וזה הדרש רחוק, כי אין שעת מלחמה שעת תלמוד תורה,
ועוד כי פסוק וילן יהושע הוא רחוק מזה הפרשה כי הוא במלחמת
העי¹⁰, ועוד כי כותב הדרש הזה טעה בפסוק וילן, כי שני פסוקים
הם: וילן יהושע סופו בתוך העם (ח, ט) והפסוק האחר (ח, יג) וילך
יהושע בלילה ההוא בתוך העמק..."¹¹

שאלותיו של הרד"ק קשות ונוקבות, ויחד עם זה קשה מאוד להשלים עם כך, שחז"ל,
אשר רזי ושבילי המקרא היו נהירים להם מאוד, וספרו את אותיות התורה, והיו בקיאים
בחסרות ויתרות, הם שיטעו בטעויות גסות כל כך! על כן נאמר, לא שגגה יצאה מלפני
השליט, אלא בכונה תחילה צרפו חז"ל שני חלקי פסוקים שונים לפסוק אחד, ולא במקרה
אלא במתכוון, מתוך הבנה עמוקה קרבו חז"ל את הרחוקים וקשרו את הופעת שר צבא ה'
עם מפלת העי והתיקונים שבאו בעקבותיה.

תפיסה זו, היא גם שעמדה ביסודה של דרשה נוספת של חז"ל, תמוהה אף היא:

"כל מקום שנא': ויהי - צרה, והיה - שמחה. והא כתיב: ויהי
בהיות יהושע ביריחו? אמר להם: אף היא אינה שמחה, שבו
קרא יהושע שמלותיו, שנא' (ז, ו): ויקרא יהושע שמלותיו"
(רות רבה סוף הפתיחתא).¹²

והרי קריעת שמלותיו של יהושע היתה אחרי מלחמת העי, ומה לה ולהופעת שר צבא
ה'? אלא כאשר אמרנו: שתי הפרשיות קשורות בקשר הדוק ומשלימות האחת את רעותה.
אלא שצריכים אנו עוד לברר כיצד הבינו חז"ל את פשוטי המקראות? האם יהושע
הבין כהלכה את תשובת המלאך כאשר אמר לו "עתה באתי"? שאם כן הבין, מדוע נפל
על פניו והוסיף להקשות "מה אדני מדבר אל עבדו"? ומה הקשר בין דברי המלאך
האחרונים לראשיתם?

10. אמנם אליבא דרבי אבין הוא אינו רחוק כל כך.

11. קושיתו השלישית היא בהתאם לגירסת הגמרא בסנהדרין.

12. וכן מגילה י"ב. בשינוי לשון קצת.

ב. הסבר שיטת חז"ל בפרשת שר צבא ה'

להלן ברצוני להציע דרך להסבר שיטת חז"ל, אשר עשויה להסיר את שאלות הרד"ק ושאר הקשיים שעוררנו.

לענ"ד, בשעתו לא הבין יהושע כהלכה את תשובת המלאך, "עתה באתי", ועל כן נפל ארצה והוסיף לשאול: "מה אדוני מדבר אל עבדו"? המלאך אמר לו מה שאמר, ויהושע עשה מה שעשה, מבלי שהבין באותו זמן את המסר המדויק שבדברי המלאך. רק אחרי המפלה בעי¹³ הבין יהושע אל נכון את דברי המלאך, וידע כי המפלה קשורה בביטול תלמוד תורה¹⁴, ביטול התמיד, וביטול ישראל מפריה ורביה, וכל שאר התקלות שנגרמו – באו כתוצאה מכך. על כן, בלילה שלפני מלחמת העי השניה, תיקן יהושע את מחדלי הלילות ההם, עם מחדלים גוספים שארעו בנתיים, ולן בלילה ההוא בתוך העמק והלך בתוך העם.

כדי להסביר, מדוע הבין יהושע כל זאת רק עתה ומה הקשר בין משגים אלו למפלת העי, אנו נדרשים לפרק א' ביהושע. פרק זה הוא מעין פרק ההקדשה של יהושע, והוא המצע על פיו הוא צריך לכלכל את מעשיו.

ג. הבטחות גדולות ודרישות גדולות

בפתיחת ספר יהושע מועיד אותו ה' לתפקידים גדולים. ייעוד זה מופיע תוך כדי הבטחות גדולות, ובצידן גם דרישות גדולות.

רשימת ההבטחות:

א. "כל מקום אשר תדרך כף רגלכם בו לכם נתתיו". פירושה של הבטחה זו היא, שדרכם של ישראל תהיה רצופה נצחונות והצלחות, בלי מפלות ונסיגות. ה' חיזק הבטחה זו באומרו: "לא יתיצב איש לפניך כל ימי חיך, כאשר הייתי עם משה אהיה עמך"¹⁵. כן כוללת הבטחה זו אפשרות של הרחבת גבולות הארץ מעבר לגבולות

13. גם שם יהושע נפל על פניו, כאשר נפל לפני שר צבא ה'.

14. כפי שראינו לעיל התוסף בינתיים ביטול תלמוד תורה אחר כיבוש יריחו, וכנראה גם ביטול תמיד ופריה ורביה.

15. הבטחה שלא התקיימה בסופו של דבר.

ההבטחה, ובלבד שהרחבה זו תיעשה אחרי שיכבשו את הארץ המובטחת¹⁶. עוד כוללת הבטחה זו, לאור הפירוט המידי של גבולות הארץ (גבולות הבטחה לאברהם), שיהושע אמור להנחיל¹⁷ לישראל את הארץ המובטחת כולה¹⁸.

ב. "כאשר הייתי עם משה אהיה עמך, לא ארפך ולא אעזבך". בהבטחה זו מצביע הכתוב על קירבתו הגדולה של יהושע לה', מעין קירבתו של משה לה'¹⁹. מובע כאן שה' בעצמו יעזור ליהושע בכיבושיו, כשם שעזר למשה, בלא שיהיה מלאך מתווך ביניהם²⁰. כן כוללת הבטחה זו אריכות ימים ליהושע, ושימי חייו יהיו שווים לימי חייו של משה. כפי שכתבו חז"ל (במדבר רבה כ"ב, ה)²¹:

"אמרו רבותינו: כתיב ביהושע 'כאשר הייתי עם משה אהיה עמך' – והיה צריך יהושע לחיות ק"כ שנה כמשה רבינו, ולמה נתקצרו שנותיו י' שנים? בשעה שאמר הקב"ה למשה: 'נקום נקמת בני ישראל מאת המדינים אחר תאסף אל עמך' (במדבר לא, ב), אעפ"י שנתבשר בשורת מות, לא איחר הדבר אלא נזדרז: 'וישלח אותם משה'. אבל יהושע – כיון שבא להלחם עם ל"א מלכים אמר: אם אני הורגם מיד אני מת, כשם שעשה משה רבינו, מה עשה התחיל מעכב במלחמתם, שנאמר (יהושע יא, כח): 'ימים רבים עשה יהושע את כל המלכים האלה מלחמה'. א"ל הקב"ה, וכך עשית, הריני מקצר שנותיך י' שנים".

ג. "למען תשכיל בכל אשר תלך... כי אז תצליח את דרכיך ואז תשכיל... כי עמך ה' אֵלֶיךָ בכל אשר תלך". פירושה של הבטחה זו היא, לפי פירוש הגר"א: בעבור לימוד התורה וקיום המצוות יהיה לו שכל ועצה במלחמה וכמו שכתוב: "ויהי דודי לכל דרכיו משכיל". הבטחה זו מתזקת את ההבטחה הראשונה ומוסיפה עליה, לענ"ד, שלא יהיו הרוגים ופצועים בכל מלחמות הכיבוש²², כי זוהי משמעות המילה "תשכיל" המוזכרת כאן ואצל דוד כמה פעמים, וכפי שיתברר להלן.

16. עפ"י הספרי עקב יא, כד.

17. השתמשתי בפועל "להנחיל" ולא בפועל "לכבוש" בעקבות הכתוב המשתמש בפועל זה פעמים רבות, כנראה כדי לרמז לנו שהכיבוש עצמו הוא אֵלֶיךָ, ויהושע הוא רק המוציא לפועל ע"י הנחלת הארץ לישראל.

18. לאור המסופר בספר יהושע – גם הבטחה זו לא התקיימה.

19. בהקדמת המשך חכמה לספר שמות ישנה אריכות דברים בקשר למעלתם הגדולה של יהושע וספרו, הקרובה מאד למעלתם של משה ותורתו אם כי כמובן שעדיין יש פער ביניהם, כפי שאמרו חז"ל: "פני משה כפני חמה ופני יהושע כפני לבנה".

20. הבטחה שהופרה עם הופעתו של שר צבא ה', כפי שנראה להלן.

21. וראה עוד רש"י ליהושע יא, יח.

22. גם הבטחה זו לא התקיימה.

רשימת הדרישות

- א.** "חזק ואמץ כי אתה תנחיל את העם הזה וכו' " – פירושה של דרישה זו הוא שעל יהושע להיות חזק בדרך ארץ ובמלחמות²³. זה גם דורש מיהושע להיות תמיד בחוד החנית ולעבור לפני העם, ולא להיפך, כפי שעשו מלכי אומות העולם; רק אם כך יעשה יעלו המלחמות יפה²⁴.
- ב.** "חזק ואמץ מאד לשמר ולעשות ככל התורה... אל תסור ממנו ימין ושמאל". פירושו של צו זה הוא לשמור את מצוות התורה כמות שהן, לא להוסיף (נטיה ימינה) ולא לגרוע (נטיה שמאלה)²⁵. המלה "מאד" המוזכרת כאן, מורה על כך שדרישה זו היא הרבה יותר קשה מקודמתה ודורשת מאמץ עליון²⁶.
- ג.** "לא ימוש ספר התורה הזה מפִּיךָ והגית בו יומם ולילה". הכונה כאן היא שעל יהושע להיות צמוד לספר תורה בכלל ולספר משנה תורה בפרט²⁷, שהיה סגנון ליהושע²⁸, ביום ובלילה. אסור לו להבטל מלמוד תורה אפילו לילה אחד, כי הדבר ישפיע מיידית על מלחמותיו.

ד. ראש למלכים וראש לכובשים

עיון בדרישות שהקב"ה דורש מיהושע מוכיח, שחלקן הם בעצם דרישות שהתורה דורשת מהמלך בישראל. יהושע אמנם לא נדרש לכתוב את משנה התורה²⁹, כי זה כבר כתוב לפניו ומשמש לו סגנון, אבל הוא נדרש להמשיך לעיין בו יומם ולילה ולא לסור ממנו (מהספר וממשה) ימין ושמאל, כשם שנצטוו המלך. מדברי הרמב"ם בהלכות מלכים³⁰ עולה, שליהושע היה דין מלך והוא היה למעשה ראשון למלכים בארץ ישראל.

23. כן פירש רש"י.

24. עפ"י ספרי דברים ג, כח, וראה רש"י ז, י.

25. כן פירשו הרלב"ג והגר"א.

26. כמובן שמלך יכול לסטות לעתים מן התורה ימינה ושמאלה לצורך השעה, אלא שסטיות אלא חייבות להיעשות לאחר מחשבה רבה ועיון מדוקדק מאד.

27. רש"י כאן.

28. בראשית רבה ו, יד.

29. הצו לכתב את משנה התורה כונתו לכתוב שתי תורות. אבל כבר כתב הנצי"ב בהקדמה לספר דברים שהתורה התכוונה שהמלך ישים לב בעיקר לספר דברים. כן ישנה דעה בפסיקתא זוטרתא לפרשת שופטים, שהמצוה היתה לכתוב רק את ספר דברים.

30. פ"א ה"ג. ופ"ג ה"ח. [על מלכותו של יהושע, ראה עוד: גמ' יומא ע"א ב', סנהדרין מ"ט א', ב"ר חיי שרה ג"ט ומ"ד אמור כ"ו. רמב"ם הל' סנהדרין פ"ח ה"ו, מלכים פ"א ה"ג ופ"ה ה"ו, ובש"ת דברי מלכיאל ח"ה ס"י ע', משפט כהן ס"י קמ"ד-ה. יחד עם זאת לא מצינו שהובטח – לא הוא, לא שאול, אף לא השופטים – בשושלת מלכותית, עד דוד שהוא מהשבט המיועד מתחילה למלוכה; לכן ספק אם בכך ניתן לראות הבטחה שלא הוגשמה! העורך].

התורה הבטיחה למלך ישראל, שאם יקיים את מצוות המלך, הוא יזכה לאריכות ימים על ממלכתו, וכן בניו אחריו. יש להניח שגם יהושע הובטח בכך וכנראה שהיתה כוונה שבניו ימשיכו את מלכותו אחריו, כפי שמתחייב מדיני המלך אשר המלוכה היא ירושה לו.

יהושע כראש למלכים בארץ, וכראש לכובשים את הארץ³¹, אמור היה להיות דוגמא ומופת למלך ולכובש בישראל. היה עליו להיות ספרא וסייפא. ככובש, היה עליו להימצא בחוד החנית, ללכת לפני העם בעוז ובאומץ, ללא פחד ומורא. כאיש הספר, היה עליו להיות צמוד לספר התורה בכל עת, ללון בעומקה של הלכה, להיות זריז בקיום המצוות, לדקדק ולדייק בהם בכל כחו. כל סטיה קלה מדרישות גבוהות אלה עלולה היתה למוטט את הבנין כולו, כי יהושע היה עסוק בהנחת תשתית למלכות ישראל ולארץ ישראל, כארץ נחלת ה'.

ה. קום לך ! אתה גרמת להם !

תבוסת ישראל במלחמת העי נבעה מכמה סיבות. ראשונה לכולם היא: מעלו של עכן בן כרמי מן החרם אשר הטיל יהושע על יריחו. אלא שיהושע גם כן היה שותף, במידה מסוימת, במעל הזה ! שהרי כך דרשו חז"ל: "אם כן מה תלמוד לומר 'קום לך' (יהושע ז, י). אמר לו: אתה גרמת להם (רש"י) – שלא היה לך לאסור עליהם ביות יריחו) והיינו דקאמר ליה בעי (ח, ב): 'ועשית לעי ולמלכה כאשר עשית ליריחו ולמלכה רק שללה ובהמתה תבוזו לכם' (רש"י) – ולא תחרימם עוד" (סנהדרין מד, טו)³². עוד אשם יהושע, בזה ששלח את ישראל למלחמת העי ולא יצא לפניהם, כפי שנצטוה לעשות ע"י משה רבו ; וכאשר דרשו בסיפרי:

"וצו את יהושע' (דברים ג, כח) – אין צווי אלא זירוז, שנאמר: 'ויקרא משה ליהושע ויאמר אליו לעיני כל ישראל חזק ואמץ' – חזק בתורה ואמץ במעשים טובים. 'כי הוא יעבור לפני העם הזה' – אם הוא עובר לפניהם – עוברים. ואם לאו – אין עוברים, 'והוא ינחיל אותם' – אם מנחילים – נוחלים, ואם לאו – אין נוחלים, וכן אתה מוצא כשהלכו לעשות מלחמה בעי, נפלו מהם כשלשים וששה איש... ויקרע יהושע שמלותיו ויפל על פניו ארצה לפני ארון ה' עד

31. תואר שחז"ל מעניקים לו בפתיחתא לאסתר רבתי י'.

32. ראה יהושע ז, ו, וברש"י שם. אמנם יש גם גישות אחרות, הרואות בהטלת החרם דוקא מעשה חיובי אשר נעשה מכח צו א-לוקי; זו גישתם של אברבנאל והרד"ק, וגם לכך יש סימוכין בדברי חז"ל.

הערב... ויאמר יהושע אהה ה' אֵלֹוֹקִים למה העברת העביר...
 ויאמר ה' אל יהושע קום לך! למה זה אתה נופל על פניך? לא כך
 אמרתי למשה רבך מתחילה, אם אתה עובר לפניהם עוברים ואם
 לאו אין עוברים! ... ואתה שלחתם ולא עברת לפניהם"
 (ספרי דברים, ג, כח).

מדברי הספרי אנו רואים בבירור, את הקשר ההדוק שבין לימוד תורה וקיום מצוות
 בהתמדה ובאומץ, ובין היכולת לעבור לפני העם ולהנחילם את הארץ. שני אלו משולבים
 זה בזה ככלים שלובים, וכל ירידה בצד אחד מביאה בעקבותיה ירידה בצד המקביל.
 כאשר יהושע ראה את האיש העומד לנגדו וחרבו שלופה בידו, הוא הלך אליו בגפו
 ולא שלח את אחד מאנשיו. בכך הוא קיים את צווי משה רבו, כאשר נדרש בספרי:

"כתיב (במדבר כז, כט), 'פקד ה' ... איש על העדה... אשר יצא
 לפניהם'. לא כדרך שאחרים עושים שהם משלחים חיילות והם
 באים לבסוף אלא... כשם שעשה יהושע שניא: 'וילך יהושע אליו'"
 (ספרי במדבר כז, טז)

אולם ביטול העם מלימוד תורה ומקרבן התמיד³³ וממצות פריה ורביה, גרמו לכך
 שיהושע הטיל חרם על יריחו ועל כל שללה, ושהוא לא יצא לפני העם כאשר יצאו
 למלחמה נגד העי. דברים אלו היו בבחינת נטיה ימינה ושמאלה מן הכתוב בתורה.
 התיקון לכל הקלקולים היה בכך, שלפני המלחמה המחודשת בעי, יהושע לן בתוך
 העם ועסק עמם בתורה, ולמחרת בבוקר הציב עצמו בראש העם והוציאם למלחמה כשהוא
 הולך לפניהם בעמק. זה יסוד צירוף שני חלקי הפסוקים ע"י חז"ל, כי רק בשילוב הספרא
 והסיפא יצליח יהושע בכל דרכיו וישכיל בכל מעשיו. תיקוני יהושע היו הן במישור
 התורני והן במישור הצבאי.

ו. קדש עצמך במותר לך

איזה פסול היה בחרם שיהושע הטיל על יריחו?
 הטלת החרם היתה פרי יוזמה של יהושע³⁴ מבלי שנצטוו על כך; כפי שדרשו חז"ל
 (תנחומא ויחי, ח):

33. פרשת התמיד סמוכה בתורה (במדבר כ"ז, כג - כד) לפרשת מינוי יהושע, וחז"ל דרשו סמיכות זו.
 המלבי"ם שם מסביר שיהושע נצטוו להקפיד באופן מיוחד על הקרבת התמיד בכל יום במועדו, כי אם
 משה היה מכניס את ישראל לארץ אפשר היה לותר על קרבן התמיד, ברם כשיהושע הוא המכניס יש
 חובה גדולה לקיים הכתוב: תשמרו להקריב לי במועדו.

34. ראה הערה 5, 32.

"בשעה שנכנסו ישראל לארץ אמר להם יהושע: 'והיתה העיר חרם', ואין אתה מוצא שנצטוו על כך, אלא יהושע מעצמו אמר. ומנין שהסכים הקב"ה עמו? שכך כתוב (יהושע ז, א): 'חטא ישראל וגם עברו את בריתי', הוי שהסכים הקב"ה עמו"³⁵.

לא זו בלבד שיהושע לא נצטוו על כך, אלא שהדבר נוגד לכאורה את רוח התורה, ועכן בן כרמי רמז על כך בדברי תשובתו ליהושע:

"ואראה בשלל אדרת שנער... (יהושע ז, כא) – א"ל עכן: הסתכלתי מה שכתוב בתורה (דברים כ, יד): 'ואכלת את שלל איביך'³⁶ וערבו עלי דברי תורה מדברי סופרים, מגזרתך שגזרת"³⁷.
(בראשית רבה פ"ה, טו.)

דבקות מוחלטת במשה ובתורתו, לא להוסיף ולא לגרוע, לא לנטות ימינה או שמאלה, היו תנאי להצלחת יהושע במלחמותיו. ברם במלחמת יריחו הוא הוסיף וגרע. מחד גיסא הוא ביטל את קרבן התמיד ואת ישראל מתלמוד תורה וממצות פריה ורביה, שהיא מצוה גדולה שאיסורי עשה של תורה בטלים מפניה; ומאידך גיסא הוסיף דברי סופרים על דברי תורה, וכיצד יתקיימו שנים אלו יחדיו?

לכשנדייק בתוכחת ה' אחרי מפלת העי, נווכח שאין היא מתיחסת רק למעילתו של עכן בן כרמי מן החרם, אלא גם על עצם המצאות החרם בישראל. ככתוב שם: "לא אוסיף להיות עמכם אם לא תשמידו החרם מקרבכם" וכן: "לא אוסיף להיות עמכם אם לא תשמידו החרם מקרבכם". וכן: "לא תוכל לקום לפני איביך עד הסירכם החרם מקרבכם". ואמנם הכתוב מדגיש שלקראת המלחמה הנוספת בעי לא היה יותר חרם בישראל, וכך תוקן ענין החרם שהוטל על יריחו³⁸.

35. אין כונת חז"ל שהחרם היה לרצון ה' אלא שהחרם חל מכחו של יהושע מנהיג העם, ועל כן כל העובר על החרם עובר על ברית ה'.

36. בפירוש עץ יוסף שם כתב שהכתיב הוא ואראה, ה' מיותרת – רמז לחמשה חומשי תורה. ושם ה"ה' רומזת לחומש החמישי.

37. וכן פירש רש"י, והספרי לדברים שם למד מפסוק זה שכל השלל מותר, אף מאכלות אסורות, ובאדרת אליהו להגר"א כתוב: "כל שללה" – יכול יהיה השלל לשמים? (כשלל יריחו) ת"ל: תבו לך, יכול שלא יאכל? – ת"ל ואכלת".

38. כן פירש רש"י ח, ב.

אפשר, שאם יהושע היה לך בעומקה של הלכה בלילה ומעיין היטב בפרשת המלחמה הסמוכה לפרשת המלך בספר משנה תורה, לא היה מגיע לכלל הטלת חרם על יריחו, ולא היה מעמיד על ידי כך את עכן בן כרמי ואת כל שבט יהודה³⁹ בגסיון קשה כל כך.

ז. הופעת שר צבא ה' – העברת יהושע מתפקיד המלך

נחזור אל פרשת שר צבא ה'. יהושע ראה איש עומד לבגדו וחרבו שלופה בידו וכאשר האיש הודיע מי הוא, יהושע נפל אל פניו ארצה ושאלו: מה אדוני מדבר אל עבדו? התרחשות זו סותרת לכאורה את מה שהובטח ליהושע כי לא יתיצב איש לפניו כל ימי חייו, אפילו לא אחד כעוג מלך הבשן⁴⁰. ולא עוד אלא שיהושע נפל לפניו ארצה ולא להיפך, וכינה את האיש בשם אדוני ואת עצמו בשם עבדו ללא ספק קרה כאן דבר-מה המעיד על ערעור ההבטחה ליהושע, כשם שמפלת ישראל בעי ונפילת יהושע על פניו שם מערערת הבטחה זו.

כאשר יהושע שאל את האיש, הלנו אתה אם לצרינו? השיבו האיש בזו הלשון: "כי אני שר צבא ה', עתה באתי"; מה פירוש המושג "שר צבא ה'"?" איזה צבא מכונה בשם "צבא ה'"?" קרוב לודאי שהכוונה לצבא ישראל אשר כונה ביציאת מצרים בשם "צבאות ה'" ; וכן כתב רש"י: "ישראל, שהוא צבא לה' ומיכאל היה, שנא': ומיכאל שרכם". המלאך הודיע ליהושע שמעתה והלאה הוא יהיה שר צבא ישראל ולא יהושע⁴¹. כפי שדרשו חז"ל על פסוק זה:

"ראה מה בין הראשונים לאחרונים! הקב"ה אמר למשה: 'הנה אנכי שולח מלאך לפניך' (שמות כג, כ). השיבו (משה): איני חפץ אלא לך. יהושע בן נון, ראה את המלאך ונפל על פניו ארצה שנא': ויפל יהושע אל פניו ארצה וישתחו', ואמר לו: 'הלנו אתה אם לצרינו' התחיל צועק מתחת צפורני רגליו ויאמר: 'לא כי אני שר צבא ה' עתה באתי', הרי שתי פעמים באתי להנחיל את ישראל, אני הוא שבאתי בימי משה רבך, ודחה אותי ולא רצה שאלך עמו, ועתה באתי, מיד ויפל יהושע אל פניו" "

(תנחומא משפטים יח' וכן בפ"ר צז, ב, ושמו"ר לב, ג.)⁴²

39. מדברי חז"ל (במ"ד כג, ו, תנחומא מסעי ח.) עולה שכל שבט יהודה עמד מאחרי עכן בן כרמי, וגם להם היתה כנראה התלבטות קשה אם דברי סופרים חביבים יותר מדברי תורה?
40. חז"ל דרשו על פסוק זה: "אין לי אלא איש, אומה משפחה ואשה בכשפיה, מנין? תלמוד לומר: לא יתיצב מכל מקום, אם כן למה נאמר איש? אלא אפילו כעוג מלך הבשן" (ילק"ש יהושע רמז ד).
כן פירש אברבנאל.
41. ראה רמב"ן שמות כג, כ, שפירט שאכן בימי יהושע השתנתה ההנהגה מה' לדרגת מלאך בעקבות חטאי ישראל בעגל ובימי יהושע, וכן כתבו המפרשים ביהושע כאן.

משה מאן לקבל את שר צבא ה' הזה, כי העדיף על פניו את ה', והקב"ה נענה לבקשתו, ואילו יהושע סבר וקיבל. ה' הבטיח ליהושע כי יהיה עמו כאשר היה עם משה⁴³, ועתה הופרה הבטחה זו. מעתה והלאה יתווך מלאך בין ה' ליהושע, מה שלא היה בימי משה. מלאך זה יהיה שר צבא ה', ויהושע הורד בדרגה.

כמו כן נענש יהושע במעמד זה בחסרון בנים זכרים⁴⁵. בכך הפקיעו ממנו את המשך שושלת המלוכה, ולמעשה ניטלה ממנו המלוכה על ששגה בנושא למוד התורה וקרבת התמיד. המלאך רמוז על כך ליהושע כאשר הורה לו: "של נעלך מעל רגלך כי המקום אשר אתה עומד עליו וכו'".
כך דרשו חז"ל:

"במשה כתיב (שמות ג, ה): 'של נעליך', וביהושע כתוב: 'של נעלך', לפי שמשה רבינו לא זכה בשני דברים, בכניסת הארץ ולא שיעמדו בניו תחתיו. אבל יהושע, אף על פי שלא היו לו בנים⁴⁶, נכנס לארץ".

משה רבינו הביע נכונות להיות גם מלך וגם כהן גדול כאשר השיב לה' ואמר: "הנני – הנני לכהונה, והנני למלכות". אך ה' השיבו: "אל תקרב הלום, של נעליך מעל רגליך". לא תקרב לכהונה כי מיועדת היא לאהרן ולבניו, ולא תקרב למלכות כי מיועדת היא לדוד ולזרעו. אמנם משה היה מלך ישראל לשעה ומעליו ה' צבאות, אבל יהושע נושג ממלכותו עוד בחייו ועליו מלאך ה'.

ח. ולמה הוא קורא אותו שאול שהיתה המלוכה שאולה לו

יהושע נקרא במקרא באופן מפתיע ביותר, בשם שאול:
"ובימי שאול עשו מלחמה עם ההגראים ויפלו בידם וישבו באהליהם על כל פני מזרח גלעד" (דברי הימים א', ה, י)

43. וכן הדגישה התורה כמה פעמים (דברים ט, ג, ושם לא, א – ה ועוד) כי ה' יעבור לפני בני ישראל ויכבש לפנייהם את הארץ וכן יעבור הוא לפני יהושע ככתוב (לא, ח); וה' הוא ההולך לפניך (יהושע) הוא יהיה עמך לא ירפך ולא יעזובך לא תירא ולא תחת.
44. כעונש על ביטול התמיד ושאר הדברים.
45. ראה עירובין ס"ג ע"ב.
46. אמנם שושלת מלוכה לא יצאה ממנו, אבל זכה שעמדו ממנו שמונה נביאים שהיו גם כהנים וכן יצאה ממנו חולדה הנביאה (ראה מגילה יד, ב).

ודרשו חז"ל מקרא זה:

"בימי שאול' – זה יהושע, ולמה הוא קורא אותו שאול שהיתה המלוכה שאולה בידו" (שבמותו פסקה ממנו המלוכה – מפרשים שם).

(בר"ר צח, כא).

קיומו של שם משותף ליהושע ושאול, מצביע על קיום רקע משותף לשניהם, ועל כך שסיבות דומות הפכו את מלכותם הנצחית למלכות שעה. כשלונו הראשון⁴⁷ של שאול, אשר עלה לו במלכותו (שאול באחת ועלתה לו) היה ביומו השביעי בגלגל⁴⁸. התורה רמזה על כשלונו בפרשת המלך, ככתוב שם:

"...ולבלתי סור מן המצוה ימין ושמאל למען יאריך ימים על

ממלכתו הוא ובניו בקרב ישראל".

וכתב שם רש"י:

"מכלל הן אתה שומע לאו, כן מצינו בשאול שאמר לו שמואל 'שבעת ימים תוחל עד בואי אליך להעלות עלות...' וכתוב (שמואל יג, ח): 'ויוחל שבעת ימים', ולא שמר הבטחתו לשמור כל היום ולא הספיק להעלות העלה עד שבא שמואל ואמר לו 'נסכלת כאשר לא שמעת... ועתה ממלכתך לא תקום'. הא למדת שבשביל מצוה קלה של נביא נענש".

בגלגל נתגלו שניהם ושם נתבססה מלכותם, ובגלגל מעדו כאשר סרו מן המצוה ימין ושמאל.

אחר כשלונו של שאול בגלגל ניסה יהונתן בנו לתקן כשלונו⁴⁹. המקרא גם מציין שה' היה בעזרו, ובעטיו היתה תשועה גדולה בישראל. אולם בראות זאת שאול הוא נכנס

47. לפי חז"ל שאול נכשל כבר קודם לכן כשהבליג והחריש לנוכח דברי בני הבליעל אשר ביוהו ואמרו: מה יושיענו זה (יומא כב ע"ב).

48. גם כשלונו הראשון של יהושע היה למעשה בגלגל, כשלא החזיר את הארון לשם, ולא הקריבו שם את קרבן התמיד.

49. שו"ת חכמי צרפת סימן קפ"ג: "כי יהונתן שמע שאמר שמואל לשאול: נסכלת – בלא לב כי לא היה לך להתפחד, כי הקב"ה יעשה תשועה על ידי שניים... וזה היה קידוש ה' שכל ההמון יפלו ביד שניים (שמואל ושאול) ויהונתן שמע זה מיד – "ויהי היום" – ששמע מפיו שמואל באיזה יום יפלו, הלך עם נערו".

למלחמה בלא לשאול באורים ותומים⁵⁰, תוך שהוא משביע את ישראל: "ארור האיש אשר יאכל לחם עד הערב ונקמתי מאיבי, ולא טעם כל העם לחם". העם גלחם בפלשתים והתעייף כי היה לב הלוחם אל הלחם. יהונתן אשר לא שמע את שבועת אביו טעם מן הדבש, ואורו עיניו. כאשר נודעה לו שבועת אביו, אמר:

"עכר אבי את הארץ, ראו נא כי ארו עיני כי טעמתי מעט דבש זה, אף כי לא אכל היום העם משלל איביו אשר מצא, כי עתה לא רבה מכה בפלשתים!".

הלשון בה יהונתן השתמש, מזכירה לנו את עכ⁵¹ בן כרמי, אשר יהושע אמר לו: "מה עכרתנו יעכרך ה'... על כן קראו שם המקום ההוא עמק עכור עד היום הזה". בסופה של אותה מלחמה, העם עט אל השלל ואכל על הדם, עד ששאול עצרם בכח וארגן שחיטה מסודרת בהתאם להלכה.

הדברים אשר אמרנו על חרמו של יהושע ביריחו, יפים גם לשבועתו של שאול. היתה זו שבועה מיותרת אשר העמידה את העם בנסיון קשה מאוד, ובסופו של דבר היתה בעוכריו. המלחמה הסתיימה מבלי שהפלשתים מוגרו כליל, ויעודו של שאול להושיע את ישראל מיד פלשתים לא התגשם. שאול התגלה במקרה זה כמי שנוטה ימינה ושמאלה. מחד גיסא הוסיף והעלה את העולה, גרע – ולא דרש בה, ומאידך גיסא השביע את העם שבועה מיותרת. אכן בצדק כינה הכתוב את יהושע בשם שאול כי מקריהם דומים וגורלם דומה.

ט. מה בין יהושע לדוד

תפקיד יהושע היה להנחיל את כל הארץ המובטחת לעם ישראל. הובטח לו, שאיש לא יתיצב לפניו כל ימי חייו, שיצליח בכל דרכיו, וישכיל בכל אשר ילך.

יהושע הנחיל אמנם את ישראל, אבל לא השכיל להביא אותם אל המנוחה ואל הנחלה. הארץ נשארה הרבה מאד לרשתה, המלחמות לא נסתיימו, וירושלים – גחלת ישראל –

50. זו היתה אחת הסיבות שגרמו למותו של שאול – "ולא דרש בה" – ויאמר שאול אל הכהן אסוף ידיך" (מדרש שמואל כ"ד).

51. בדברי הימים א, כ, ז, שמו "עכר" ככתוב שם: "ובני כרמי עכר עוכר ישראל אשר מעל בחרם". אכן לא מן הנמנע שהדבש שנמצא על פני השדה היה בעמק עכור.

נשארה בבחינת משאת נפש בלבד⁵². אנשי העי קמו וגם התיצבו בפני ישראל ויכלו להם. מישראל נפלו חללים שלא כצפוי. אין פסוק מפורש המעיד על יהושע שהוא הצליח בכל דרכיו והשכיל בכל מעשיו כפי שאכן הובטח לו. לעומת זאת ישנם פסוקים רבים המעידים עדות כזאת על דוד מלך ישראל; והרי כמה מפסוקים אלו:

- א. "ויצא דוד בכל אשר ישלחנו שאול ישכיל" (שמואל א, יח, ה).
- ב. "ויהי דוד לכל דרכו משכיל וה' עמו, וירא שאול אשר הוא משכיל מאד ויגר מפניו" (שם, שם, יד – טו).
- ג. "ויצאו שרי פלשתים, ויהי מידי צאתם שכל דוד מכל עבדי שאול ויקר שמו מאד" (שם, שם, ל).
- ד. "...וישע ה' את דוד בכל אשר הלך" (שם ב, ח, ז).

חז"ל ציינו את ההבדל שבין הצלחות שאול ובין הצלחות דוד, וזה לשונם:
 "דבשאול כתיב (שמואל א, יד, מז): ובכל אשר יפנה ירשיע, ובדוד כתיב: ובכל אשר יפנה יצליח"⁵³.
 (סנהדרין צ"ג ע"ב, במדב"ר יג, יא).

הנצי"ב ז"ל הסביר בטוב טעם את ההבדל שבין "ירשיע" לבין "יצליח" וז"ל:
 "ובשניהם הכוונה שהצליחו במלחמתם, אבל הנפקא מינא שביניהם, שיש מתגבר במלחמה ואינו כובש את שכנגדו תחתיו, ורק מפיל ומחליש אותו. נמצא שאינו מצליח את אומתו אלא מרשיע את שכנגדו, ויש מתגבר וכובש תחתיו וזוהי הצלחת האומה. וזה היה הנפקא מינה בין שאול ודוד, שאול היה רק מחליש ומרשיע שכנגדו, ודוד היה כובש ומעמיד נצבים באדום ובמואב ובכל האומות שכבש".
 (העמק דבר פרשת בלק כד, ח)

52. דברים אלו נבעו גם מהעברת ההנהגה אל המלאך והורדת יהושע ממדרגת מלך, שהרי התורה קבעה מראש שהכיבוש יהיה איטי וגידוש הגויים יהיה מעט מעט (שמות כג, ל, ודברים ז, כב) וכל זה כאשר המלאך הולך לפנינו ככתוב (שמות, כ, כג): כי ילך מלאכי לפניך והביאך אל האמרי... ושלחתי את הצרעה לפניך וגרשה את החוי... לא אגרשנו מפניך בשנה אחת... מעט מעט אגרשנו מפניך. הנהגה זו היא כתוצאה מחטאים של ישראל (עיי' רש"י ורמב"ן שם) ברם, כאשר ה' היה אמור לעבור לפני ישראל אז הכיבוש היה צריך להיות מהיר, מושלם וקל כפי שכתוב (דברים ט, ג): "וידעת היום כי ה' אֵלֶיךָ הוא העובר לפניך אש אכלה, הוא ישמידם והוא יכניעם לפניך, והורשתם והאבדתם מהר כאשר דבר ה' לך".

53. אין פסוק כזה בדוד.

גם יהושע, כשואל, לא הצליח להכניע את אויביו כליל⁵⁴, ולהביא את ישראל אל המנוחה ואל הנחלה, וכפי שדרשו חז"ל:

"כתיב ידך בערף אויביך, כמה נתחבט יהושע שינתן לו ערף ולא נתן לו, שנא': בי ה' מה אומר אחרי אשר הפך ישראל ערף לפני אויביו, ולמי נתן? לדוד, ואיבי תתה לי עורף, למה? שהיה פוטריקין שלו (בזכות הברכה שברכו אביו) שכתבו בו: ידך בערף איביך".

(בר"ר צח, ו)

הסבר נוסף להבדל שבין ירשיע למצליח עולה מדברי חז"ל:
"אשר יצא לפניהם" – שלא יהא עושה כדרך שאחרים עושין. הם מוציאים את לגיונם ויושבין להם בתוך הבית, אלא 'אשר יצא לפניהם' שכן בדוד הוא אומר, וכל ישראל אוהבים את דוד כי הוא יוצא ובא לפניהם. 'אשר יוציאים ואשר יביאים' שלא יהא מוציאים רבבות ומכניסים אלפים, מוציאים אלפים, ומכניסים מאות, שכך הוא אומר: גם תמול גם שלשום בהיות שאול מלך עלינו אתה היית המוציא והמביא את ישראל"
(ספרי זוטא במדבר כז, יז)

וכך האלשיך הקדוש:

"כי אהבת כל ישראל עם יהודה, שהיה שבטו, היתה שוה. כי ראו גודל ההצלחה, כי לא כדרך כל המלכים היה דוד במלחמותיו, כי הוא היה יוצא לפניהם, והוא הלוחם קודם הכל, ולא היו נופלים מהם, אלא שלמים היו חוזרים כולם. ועל ההצלחה הגדולה הזו היתה אהבת כולם אותו באחדות לב אחד. וזה אומרו אוהב את דוד ולא בלשון רבים"⁵⁵.
(שמואל א, יח, טז).

54. כבר במלחמתו הראשונה של יהושע בעמלק כתוב: "ויחלש יהושע את עמלק", החליש ולא כבש תחתיו.

55. כמובן שצריך לברר כיצד עולים אלו בקנה אחד עם מלחמת יואב בבני עמון (שמואל ב, יא) שם נפלו מעבדי דוד בחרב בני עמון; ועם המלחמות הפנימיות שהיו בישראל בימי דוד; ועם המגיפה שהיתה בסוף ימיו והשחיתה רבים מישראל; ואין כאן מקומו.

אחרית דבר

לא באנו בזה המאמר למעט חלילה מדמותו הגדולה והאדירה של יהושע בן נון עבד ה' ומשרת משה. גם טעויותיו המעטות בהן טעה ושעלו לו, לענ"ה, במלכותו, היו כולן בתחום שקול הדעת. לא מצאנו בכל הספר, שיהושע עבר חלילה במזיד על מצוה ממצוות התורה, או על צווי של נביא. אדרבה הכתוב מעידו כי היה שלם עם ה', ככתוב (יהושע יא, טו): "כאשר צוה ה' את משה עבדו כן צוה את יהושע, וכן עשה יהושע, לא הסיר דבר מכל אשר צוה ה' את משה"⁵⁶. גם הטעויות שציינו במאמר אינן מפורשות במקרא אלא רמוזות בין השיטין.

יחד עם זאת למדים אנו מכאן כיצד הקב"ה מדקדק עם צדיקיו כחוט השערה, ואלו דרישות גבוהות נדרשות ממי שאמור להיות אבי המלוכה בישראל. יש להוסיף, שכשלונו של יהושע בענין המלוכה נבע גם מכך, שהיה חסר את היחוס השבטי המתאים, שהרי המלוכה הובטחה לשבט יהודה כדכתיב: "לא יסור שבט מיהודה ומחוקק מבין רגליו"⁵⁷, וכן חסרה לו ברכת הדרך וההצלחה: "ידך בערף איביך", שבגללה לא יכול היה להכניע את אויביו עד תום. כמו כן חסר הוא את מתנותיה הארוכות של לאה אמנו כפי שדרשו חז"ל: "שם הגדולה לאה – גדולה במתנותיה, כהונה לעולם, ומלכות לעולם דכתיב (יואל ד): ויהודה לעולם תשב, וכתוב (תהלים קלב): זאת מנוחתי עדי עד" (ב"ר ע, יד – טו).

56. רב דחה את דברי ר' שילא, שהאשים את יהושע כי עיכב כביכול את הקמת המזבח בהר גריזים, ע"פ פסוק זה (סנהדרין מ"ד).

57. עיין בפירוש הרמב"ן לפסוק זה. הרמב"ם כתב בספר המצוות (לא תעשה שס"ב) שמינוי מלך שאינו מזרע בית דוד הוא בבחינת "לא תוכל לתת עליך איש נכרי".